

مخاطب‌شناسی برخی از ناشران ایرانی

حمید محسنی^۱

مدیرمسئول انتشارات کتابدار

■ مرکز آموزش نشر یونسکو، فن نشر کتاب،

ترجمه: محسن مدیرشانه‌چی، تهران: سمت،

۱۳۸۷، ۳۹۰ص.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۵۹-۶۶۷-۴

مقدمه

چاپ عبارت است از فرایند انتقال علائم و نوشته‌ها و تصاویر بر روی محمل‌های مختلفی چون کاغذ، پارچه، سنگ و غیره. این تعریفی بسیار فراگیر از چاپ است. با مشاهده اطراف خود می‌بینید که تقریباً تمام کالاها نقشی از حروف و علائم و شکل‌ها را بر روی خود دارند. این نقش‌ها، تنوع و زیبایی خاصی به کالاها و محیط زندگی انسان‌ها داده است و علاوه بر صنعت و تجارت، در مبادله اطلاعات و ارتباط انسانی نیز حضوری دائمی و پررنگ دارند. اینها همه محصول صنعت چاپ است و نشان می‌دهد که این صنعت کاربرد بسیار وسیعی در جامعه دارد و هر کس به نحوی با آن سروکار دارد. به عبارت دیگر، هم در مصرف کالاها و خدمات با محصولات صنعت چاپ سروکار داریم و هم بسیاری از ما به‌طور مستقیم و غیرمستقیم با فعالیت‌های چاپی ارتباط داریم. نمونه بسیار ساده آن استفاده از چاپگرهای لیزری است که در خانه‌ها و ادارات کاربرد گسترده‌ای دارد و روزبه‌روز متنوع‌تر شده و بر گستره کاربرد آن افزوده می‌شود. دستگاه‌های تکثیر نیز از نمونه‌های دیگر آن است که به‌طور دائم در حال نوآوری و پیشرفت است و روزبه‌روز فراگیرتر می‌شود.

صنعت چاپ خود زیرمجموعه صنعت نشر محسوب می‌شود. صنعتی که از قدیم‌ترین صنایع جهان و از جمله ایران است و دامنه گسترده‌ای دارد. از سویی نشر را می‌توان مجموعه گسترده‌ای از فعالیت‌هایی دانست که به انتشار منابع اطلاعاتی مانند کتاب، مجله و نظایر آنها در شکل‌های مختلف چاپی، الکترونیکی و غیره منجر می‌شود. این فعالیت‌ها توسط افراد حقیقی و حقوقی زیادی صورت می‌گیرد که در مجموع صنعت نشر را تشکیل می‌دهند؛ فعالیت‌هایی مانند تألیف، ترجمه، ویراستاری، حروف‌چینی، صفحه‌آرایی، طراحی، لیتوگرافی، چاپ، صحافی، بازاریابی و توزیع که اغلب توسط افراد

یا نهادهایی مانند نویسنده، مترجم، ویراستار، حروف‌چین، صفحه‌آرا، طراح، ناشر، لیتوگراف، چاپخانه، بخش عمده و کتاب‌فروشی صورت می‌پذیرد.

گسترده‌ی چاپ و نشر و کاربرد و اهمیت آن سبب شده است تا انرژی و سرمایه زیادی در این بخش از صنعت صرف شود. آشنایی با فرایندهای مختلف چاپ و نشر و بالاتر از آن کسب مهارت‌های لازم در زمینه‌های مختلف آن، نیازمند آموزش‌های پیشرفته و تخصصی است. اما واقعیت آن است که متأسفانه به‌رغم اهمیت و گستردگی صنعت چاپ و نشر و قدمت آن، دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی و پژوهشی ایران توجه کافی به آن نداشته‌اند. گاه برخی از کلیات مربوط به نشر در برخی از رشته‌ها آموزش داده می‌شود و به‌تازگی دانشگاه‌های جامع علمی و کاربردی در سطح کاردانی و کارشناسی برنامه‌هایی را اجرا کرده‌اند که چندان با نیازهای آموزشی بخش چاپ و نشر هم‌خوانی ندارد. نکته جالب‌توجه در این دوره‌های آموزشی این است که مشاهده شده است در موارد بسیاری، دانشجویان این دوره‌ها اغلب همان درس‌هایی را می‌خوانند که دانش‌آموزان دبیرستانی در «رشته چاپ» می‌خوانند. حال معلوم نیست بنا بر چه ضرورتی دوره‌های کاردانی و کارشناسی این دوره‌ها با همان محتوا طراحی و تدریس می‌شود. بی‌تردید یکی از دلایل اصلی این نقایص، مربوط به عدم چاپ و انتشار مجلات و کتاب‌های تخصصی‌تر در این زمینه و البته متناسب با نیازهای مختلف آموزشی نشر می‌شود. این مسئله، خود متأثر از کمبود نهادهای آموزشی و پژوهشی و به‌خصوص پژوهشگر در حوزه چاپ و نشر است.

تحول در صنعت چاپ و نشر نیازمند توجه به زیرساخت‌هایی است که قطعاً آموزش و پژوهش از الزامات آن است. ترجمه و تألیف کتاب و سایر منابع اطلاعاتی و انتشار آن از باله‌های آموزش

و پژوهش است. اما متأسفانه ناشران که خود در این زمینه تخصص ویژه دارند و به محققان و مترجمان و ویراستاران و خلاصه همه‌گونه ابزارهای موردنیاز در این زمینه دسترسی دارند، خود از آن بی‌بهره‌اند. به اصطلاح «کوزه‌گر خود از کوزه شکسته آب می‌خورد». اینها همه نشانی از بحرانی بزرگ در صنعت نشر است، بحران بی‌نیازی به اطلاعات، آموزش و پژوهش، آن هم از سوی خانواده و نهادی به نام ناشر و سایر افراد و نهادهای مرتبط با آن که مهم‌ترین ابزار آموزشی تمام افراد و حوزه‌های دیگر (یعنی کتاب و سایر منابع اطلاعاتی) را تأمین می‌کنند. ناشران با توجه به تخصص و دسترسی به مهارت‌های دیگر چاپ و نشر و حتی آموزش و پژوهش می‌توانند تا حدود زیادی نیازهای آموزشی و پژوهشی خود را بدون کمک نهادهای دیگر تأمین کنند. اما متأسفانه وضع آموزش و پژوهش و تولید متون تخصصی در حوزه چاپ و نشر از بسیاری از حوزه‌های جوان دیگر هم پایین‌تر است. نمونه آن انتشار کتاب حاضر از سوی یکی از نهادهای انتشاراتی معروف و بزرگ دانشگاهی است که اتفاقاً از وظایف اصلی آن تولید متون درسی متناسب با نیازهای آموزشی دانشگاهی است که در ادامه نقد می‌شود.

کتاب فن نشر کتاب ترجمه کتاب *The business of book Publication*، از مجموعه دوره‌های آموزشی یونسکو در زمینه نشر کتاب است و مخاطبان آن ناشرانی‌اند که در زمینه نشر کتاب تجربه دارند. به همین دلیل مناسب افراد مبتدی و دانشجویان به‌خصوص دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی (براساس ادعای ناشر ایرانی آن) نیست.

محتوای کتاب در دو بخش و ۱۲ فصل تنظیم شده است. بخش اول، «امور نشر کتاب»، شامل این شش فصل است: وظایف و شیوه‌های مدیریت نشر؛ سازمان و مدیریت ویرایش؛ حساب‌های مالی؛ درک اهمیت شغلی؛ استخدام؛ و مطالعه موردی یکی از ناشران خارجی.

بخش دوم، «ارتقا، فروش و توزیع کتاب»، حاوی این فصل‌هاست: بازار؛ ارتقا؛ فروش؛ فروش حقوق جانبی؛ و توزیع.

هر فصل شامل یادداشت‌هایی برای مربیان و تمرین‌هایی برای بحث و تبادل نظر درباره مسائل مربوط به آن فصل است. مطالب هر فصل به‌گونه‌ای تنظیم شده است که بیشتر مناسب ناشران کشورهایی است که ساختار نظام‌های انتشاراتی آنها حرفه‌ای‌تر و پیشرفته‌تر است. به همین دلیل استفاده از آن در نظام‌های انتشاراتی ایران نیازمند تحولی بنیادین در ساختار اداری و مالی و حقوقی نهادهای انتشاراتی و نیز فرایند نشر است. البته این مسئله را نمی‌توان ضعفی برای کتاب تلقی کرد. زیرا آگاهی از ساختار اصولی یک نهاد انتشاراتی می‌تواند زمینه‌نگرشی حرفه‌ای‌تر به نهادهای انتشاراتی را در کشور فراهم کند. اما آموزش این مطالب نمی‌تواند مناسب دانشجویان و فراگیران بی‌تجربه در زمینه نشر باشد؛ مطالبی مانند آشنایی با انواع شرکت‌ها، فروش حقوق جانبی و بسیاری از مباحث دیگر به‌خصوص برای افرادی بدون زمینه قبلی نمی‌تواند مفید باشد.

اگرچه ناشر اصلی کتاب، یونسکو، آن را برای آموزش تکمیلی فرایند نشر به ناشران کشورها تدوین کرده است، در مقدمه ناشر ایرانی آن، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی، آمده است که «برای دانشجویان رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی به‌عنوان منبع فرعی درس

آشنایی با صنعت چاپ و نشر به ارزش ۲ واحد تدوین شده است». این در حالی است که حتی در انتخاب محتوای آن برای آموزش «ناشران ایرانی» هم باید بسیار محتاط بود، چه برسد به دانشجویان کتابداری. در محتوای کتاب‌های آموزشی نشر برای دانشجویان کتابداری بیشتر باید بر مسائلی تأکید شود که کتابداران در کارهای روزمره خویش با آنها درگیرند. این مسائل عبارتند از: آشنایی مختصر با فرایند نشر و قیمت‌گذاری؛ آشنایی با اجزای کتاب و سایر منابع اطلاعاتی؛ و مسائلی که بر کیفیت کتاب و در نتیجه ارزیابی کتابداران در انتخاب و تهیه آن و نیز ارتباط با دنیای ناشران انواع منابع اطلاعاتی مؤثر است.

مدیریت حرفه‌ای یک مؤسسه انتشاراتی، بازاریابی و توزیع و فروش کتاب را باید ناشران بیاموزند، نه کتابداران. با توجه به این نکات، علت تغییر مخاطبان اصلی کتاب از سوی ناشر ایرانی نامعلوم است که شاید بازاریابی و فروش بیشتر، خطای سهوی یا عمدی، مخاطب‌شناسی (یا شناسی) و یا دلایل پیدا و پنهان دیگر از علل آن باشد.

باید اذعان کرد که ساختار و محتوای کتاب مناسب یک دوره آموزشی کاربردی و کوتاه‌مدت برای ناشران شاغلی است که تجربه مفیدی در این زمینه دارند و می‌خواهند بر دانش خود بیفزایند. البته بهتر بود با حفظ ساختار و محتوای اصلی کتاب، مؤلفی ایرانی با تجربه مفید در زمینه مسائل مربوط به مدیریت نشر در ایران آن را جرح و تعدیل می‌کرد؛ مطالبی را حذف کرده و نوشته‌هایی را بر آن می‌افزود و سپس در دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت اتحادیه ناشران یا وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی یا سایر نهادهای مربوط به ناشران و یا حتی دانشگاه‌ها به «ناشران» آموزش داده می‌شد.

ویژگی اصلی ساختار محتوایی کتاب به‌گونه‌ای است که لازم است «فراگیران» نیز در آموزش آن مشارکت فعال داشته باشند و از تجربه‌هایی هم در کلاس درس استفاده کنند. ضرورت چنین رویکردی این است که هم فراگیرانی با تجربه در کلاس حضور داشته باشند و هم «مدرس» آن مسلط بر تمام جوانب نشر باشد تا بتواند چنین کلاسی را هدایت و مباحث آن را جمع‌بندی کند.

نثر کتاب تا حدودی روان و مناسب است، اما به دلیل عدم دسترسی به محتوای کتاب اصلی امکان مقابله و بررسی صحت ترجمه و کیفیت آن وجود نداشت.

همین اثر یا شاید ویرایش دیگری از آن از سوی انتشارات مؤسسه فرهنگی - هنری جهان کتاب در هفت جلد مستقل با مشخصات زیر ترجمه و منتشر شد:

- آموزش مدیریت نشر. مرکز آموزش لندن و یونسکو. ترجمه: بهرام معلمی، تهران: جهان کتاب، ۱۳۸۴.

ویژگی مثبت ترجمه جدید این است که به دلیل آشنایی احتمالی ناشر یا مترجم آن با مسائل مربوط به نشر در ایران، مطالبی از اثر اصلی حذف و گاهی نکته‌هایی به آن اضافه شد. البته حذف‌شده‌های آن بیشتر از اضافات است. ترجمه آن روان‌تر از اثر قبلی است، اما تفکیک مطالب آن به هفت جلد مستقل کمی بر دشواری‌های استفاده از آن و احتمالاً قیمت نهایی اثر افزوده است. خوشبختانه این ناشر، مخاطبان اثر اصلی را تغییر نداد.

پی‌نوشت:

1. Mohseni@ketabdar.org

تحول در صنعت چاپ و نشر نیازمند توجه به زیرساخت‌هایی است که قطعاً آموزش و پژوهش از الزامات آن است. ترجمه و تألیف کتاب و سایر منابع اطلاعاتی و انتشار آن از باله‌های آموزش و پژوهش است